

УДК 655.33

ДО ІСТОРІЇ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ І ДРУКАРСТВА У КОНТЕКСТІ ЦЕНЗУРНИХ ОБМЕЖЕНЬ

© В. П. Шерстюк, професор, НТУУ «КПІ», Київ, Україна

Рассмотрены некоторые вопросы развития регламентации издательской деятельности, введения цензуры и ее законодательного обеспечения, влияния на производительность издательско-печатной сферы. Детальнее рассмотрены обстоятельства и причины введения жесточайшей цензуры в Российской империи и пагубного влияния запретов на развитие украинского печатного дела.

There are considered some features of the history of printing and the publishing regulation, putting into operation the censorship and its law guarantees as well as the influence at publishing and printing productivity. There are scrutinized the circumstances and the reasons of putting into operation the cruelest censorship in Russian empire and its ruinous influence at Ukrainian printing.

Постановка проблеми

Видавнича справа має довгу історію, що включає періоди рукописної і друкованої книги. З часу винаходу друкарства у Китаї і Кореї, а згодом і в Європі регламентація видавничої діяльності набувала різних форм і впорядкування [1]. Вже в XV—XVI століттях друкар мав певні обмеження у своїй діяльності, пов'язані чи то з фінансовими питаннями, чи умовами замовника або вимогами влади — церковної чи світської. В Британії — країні першої європейської демократії і одного з піонерів європейського друкарства — в XVI столітті був запроваджений реєстраційний принцип видавничо-друкарської справи [2]. Гільдія видавців і друкарів вимагала письмової реєстрації творів, що підлягали друкуванню. 1639 року Британський парла-

мент прийняв «Ліцензійний закон», за яким вводилася певна цензура на друковані видання. Це привело до зменшення кількості друкарень і друкарів. Видавці і власники друкарень добивалися півстоліття відміни цього закону. І 1689 року дочекалися скасування парламентом цього закону.

1712 року Парламент прийняв закон «Стемп дьюти», за яким друкарня мала сплачувати певну суму за друкований аркуш і кожний примірник газети. Це також не сприяло підвищенню продуктивності газетного виробництва. Але життя вимагало регламентації видавничої діяльності іншого характеру.

На початку XVIII ст. — 1709 року був прийнятий перший закон про авторське право — «копірайт» («Copy right Act»), призначений захистити права авторів і

КНИГОЗНАВСТВО

видавців проти піратського друкування книжок [1]. Чи не найважливіший аспект регламентації видавничо-друкарської справи був пов'язаний з цензуруванням, коли видавець без дозволу спеціального органу не мав права друкувати і видавати книжку чи інший друкований матеріал, що, звичайно, гальмувало розвиток друкарства і видавничої сфери.

Аналіз попередніх досліджень

Існування в Англії правила обов'язкової реєстрації книжок, які мали бути надруковані у визначеній друкарні, дозволило згодом дослідникам історії тих чи інших видань мати точну інформацію, незважаючи на відсутність вихідних даних, хто і де друкував, наприклад, перші п'єси В. Шекспіра [2—4].

В ранній період розвитку європейського друкарства, включно з українським і московським, видавалася в основному релігійна література. Важливо враховувати той факт, що XVI ст. характеризується початком і розвитком Реформації. Зокрема, діяльність Мартина Лютера позначилася революційними подіями у видавничій справі: переклад і видання Біблії німецькою мовою, суттєве здешевлення книжки шляхом видання окремих частин Нового і Старого Заповіту у вигляді брошур, обхід Папської цензури [1, 5].

Видання Біблії національними мовами сприяло формуванню сучасних європейських націй. Публікація українського перекладу Святого Письма унеможливилася категоричною за-

бороною Синоду Російської Православної Церкви. Тільки завдяки дозволу Британського Біблійного Товариства Біблія українською мовою побачила світ у Відні (не у Петербурзі!) 1903 року [6, 7]. Якщо ж уявити фантастичну ситуацію, що церковна влада в Росії надала б дозвіл, все одно книга українською мовою не побачила б світ через заборони світської влади, які були скасовані тільки в кінці 1905 року царським маніфестом Миколи II, та й то на короткий період. А вже 1910—1911 років цензура на видання «інородчеської» літератури, а надто української знову була введена для багатьох видань, а з початком війни, тобто з 1 серпня 1914 року усі цензурні процедури було відновлено і посилено у зв'язку з воєнним станом [8, 9].

Мета роботи

Дослідження історії розвитку друкарства у зв'язку з цезурними обмеженнями є важливим і актуальним. У даній роботі поставлено за мету показати вплив запровадження цензури на розвиток друкарства, а також виявити причини і мотивацію введення щонайжорсткішої і найжорсткішої цензури у Російській імперії, що мало наслідком фактичне знищення української видавничої справи у цій імперії.

Результати дослідження

Китайсько-корейський період раннього друкарства. Про цей час ми поки що не маємо багато відомостей. Знаємо, що зародилося друкарство в XI—XII століттях, а то й раніше у Китаї з використанням дереворитів, а зго-

дом керамічних (з обпаленої глини), а згодом у Корей зі застосуванням друкарських форм зі змінним металевим шрифтом. Першу друковану книжку можна віднести до 1168 року [10]. Отже, коли Київ зазнав варварського пограбування і руйнації у домонголо-татарський період (1169 рік, суздальський князь Андрій з селища Боголюбове) [11], людство вже розпочинало еру друкованого слова — еру Гутенберга.

Ранній європейський період друкарства. В Європі вона почалася фактично у середині XV ст. з друкування знаменитої Майнцької 42-х рядкової Біблії латинською мовою звичайним тоді готичним шрифтом. Оскільки Йоганн Гутенберг мав підтримку архієпископа Ніссау, можна гадати, текст Майнцької Біблії піддавався звірянню з рукописними канонічними текстами книг Святого Письма. При відвіданні у 2006 та 2007 роках групами українських фахівців видавничо-поліграфічної справи Музея Гутенберга у місті Майнц ми [12] звернули увагу, що перший рядок кожної сторінки Біблії повторював останній рядок попереднього аркушу. Тоді ще не використовували нумерацію сторінок. Така особливість першої в Європі великої друкованої книги свідчила про ретельність праці друкаря-видавця і проведення вичитування-звіряння з оригіналом тексту книжки.

У другій половині XV ст. друкарство швидко поширилось країнами і містами Європи. Слід відмітити появу і функціонування друкарень в італійських містах Генуї, Венеції, Римі, Мілані.

Видавничо-друкарська справа мала тут особливість, що полягала у масовому тиражуванні раніше раритетних творів античних римських авторів. Цим закладались основи формування сучасної італійської нації і тягlosti національного розвитку. Така праця сприяла також виробленню культури точного текстового і змістового відтворення оригінальних рукописів. Доречно зауважити, що перша наукова книжка українського автора Юрія Дрогобича (Котермака з Дрогобича) «Indicium prenosticon Magistri Georgi Drogobicz de Russia» була видана латиною — мовою науки того часу римською друкарнею Зільбера 1482 року [7].

В середині другої половини XV ст. друкарні працювали вже у Франції, Іспанії, Англії, Голландії, яка у XVI ст. стала лідером видавничо-друкарської справи [1].

Початковий період українського друкарства. У цей же час, 1460—1461 рр. у Львові працює друкарня Степана Дропана, заможного львівського міщанина, який, судячи з архівних документів, подарував цю друкарню Онуфріївському монастиреві. Друкарня потрапила до Степана Дропана завдячуючи його тестю німцю Зоммерштайну, пам'ять про котрого залишилась у львів'ян назвами передмістя Замарстинів і Замарстинівської вулиці [13, 14]. Доречно буде сказати, що власне до монастиря Св. Онуфрія по 112 роках, у 1572 році приїде Іван Федорович, щоб продовжувати іти «стопами Богоізбраного мужа» та «друкарство занедбане оновити». Ці слова з післямови до «Апостола» 1574 р. та уривок з напису на

КНИГОЗНАВСТВО

надмогильній плиті Івана Федоровича в Онуфріївському монастирі свідчать безперечно, що друкарство в Україні розпочалося задовго до Івана Федорова (Федоровича) [15—17].

Книжок, виданих друкарнею Степана Дропана, на жаль, не збереглося. Але існують чотири книжки — інкунабули (in cupabulum — «в колиці», тобто колицкові видання — друки XV ст.), надруковані у Кракові 1491 року Швайпольтом Фіолем) [16, 17]. Наразі продовжуються дискусії щодо цих книжок «Октоїх», «Часослов», «Тріодь цвітна» та «Тріодь пісна» [7, 18, 19].

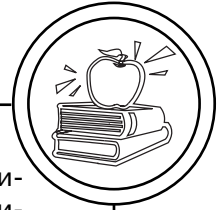
Факт видання цих українських книжок не міг бути ігнорований російською та радянською історіософією. Тому був застосований звичайний для російських істориків засіб словоблудства. У Великій Радянській Енциклопедії та її дочірньому виданні — УРЕ мовиться про перші слов'янські кириличні друки німця Ш. Фіоля і пропонується думка, що друкар працював на замовлення Московської Церкви [20, 21]. Про причини такого трактування історичних фактів йтиметься нижче.

Дослідники, вивчаючи тексти цих видань, особливості і деталі поліграфічного оформлення, приходять до думки, що вони друкувалися в друкарні Грушівського монастиря на Закарпатті, а завершалася робота у столиці Польського Королівства Кракові [19, 20]. Суттєвим підтвердженням такої думки є практично повне співпадіння текстів друкованих видань з рукописними аналогами, поширеними тільки в Закарпатті. Отже можна стверд-

жувати, що віднайдено деякі рукописні оригінали, з яких здійснювався набір вперше виготовленим кириличним шрифтом за зразками рукописних літер давньоукраїнської та церковнослов'янської мов. Католицька інквізиція, яка займалася цензуруванням релігійної літератури, переслідувала друкаря. Він навіть потрапив до в'язниці і змушений був переховуватися, зокрема і в Грушевському монастирі) [22]. Ці незалежні свідчення підтверджують гіпотезу Олександра Ороса [18].

Проторований Швайпольтом Фіолем шлях українського кириличного друкування дозволив за чверть століття продовжити видавничу друкарську діяльність Франциском (Георгієм) Скориню [16, 7]. Визначний учений, гуманіст, доктор медицини, людина високої європейської освіти Скорина заснував у Празі власну друкарню розпочавши 1517 року видавничу діяльність спочатку у Чехії, а згодом на Батьківщині, у Великому Князівстві Литовському. Тут, у Вільні 1525 року він видав перекладену та відредаговану ним руською, тобто давньоукраїнською мовою, яка була державною в Литві до Люблінської унії 1569 року, п'яту книгу Нового Заповіту «Діяння Святих Апостолів» під назвою «Апостол». Так було започатковано традицію видання чи не найпопулярнішої серед слов'янського світу частини Біблії.

Скорині не судилося видати повний текст Біблії. Він надрукував значну її частку окремими книгами (23), ймовірно за прикладом Мартина Лютера. Ця

праця вимагала титанічної праці й сприяння церковних інституцій, а також чималих коштів. Як би там не було, але Скорина змушений був відмовитись від видавничо-друкарської діяльності, покинути Литву, повернувшись до медичної практики.

«Острозька Біблія» — видатний здобуток української видавничо-поліграфічної справи. Те, чого не вдалося виконати Францискові Скорині — видати повний текст Біблії, здійснили «острозькі академіки» — зорганізовані князем Костянтином-Василем Острозьким професори і богослови Острозької Академії і видатний друкар Іван Федорович. Так 1581 року відбулася видатна подія — було видано друковану Біблію старослов'янським письмом, або церковнослов'янською мовою — своєрідною «латиною» православного світу. Для цієї роботи було зібрано велику кількість текстів з Греції, Риму, Московії та зі слов'янських країв. В основу було покладено грецькі тексти. Над опрацюванням зібраних текстів трудилися кілька десятків богословів, священнослужителів, ченців. Серед них були Мелетій Смотрицький, Дем'ян Наливайко, Герасим Смотрицький, греки Кирило Лукарсис, Никифор, перекладач ієромонах Кипріян, та багато інших. Головним редактором Біблії був, як імовірно й автором передмови від лица натхненника і спонсора цієї великої справи князя Костянтина Острозького славнозвісний Герасим Смотрицький. Виправлення тексту Біблії відбирало багато часу. Тому паралельно з друкуванням Біблії

було здійснене 1580 року видання Нового Завіту з Псалтирем [16, С. 191—199].

Цікаво, що близько 1660 року в Москві спробували видати свій варіант Біблії, але, переконавшись у нездійсненності такої праці, вирішили видрукувати Біблію «с готового переклада, князя Константина Острозького печати, неизменно, кроме орфографіи и неких ...имен и речений нужнейших». Передрукували таким чином не тільки основний текст, змінивши українські наголоси на московські, а також у передмові князя Острозького вираз «народ Рускій» на «народ Великороссийскій». Ще майже по 100 роках Острозька Біблія, значно виправлена (українцями), була видана 1751 року за імператриці Єлизавети і вживалася в Росії до XX століття [16, С. 197].

Острозька Біблія залишається величним пам'ятником видавничо-поліграфічної справи. Автор цих рядків дискутував на науковій конференції, присвяченій 425 річниці виходу Львівського «Апостола», щодо більшої значущості видання по 6—7 роках повної Біблії [23]. Можна сказати, що по майже 150 роках після виходу першої друкованої Біблії Гутенберга відбувся аналогічний, а ймовірно, ще величніший цивілізаційний крок у Східній Європі.

Геополітична і релігійна ситуація. Ці 150 років були насичені важливими геополітичними подіями. Коли розпочиналося європейське друкарство, відбулася надзвичайно важлива для подальшого розвитку подія — турки-османи захопили Константи-

КНИГОЗНАВСТВО

нополь (1453 рік). Патріарх Константинопольський (тепер уже практично Стамбульський) залишався тільки номінальним главою Грецької (Православної) Церкви. Згодом ситуацією скористалася Московська митрополія, оголосивши автокефалію (незалежність від Патріарха). Перетворившись після 130-літнього міжнародного невизнання з митрополії у патріархат, міцно пов'язаний з самодержавною владою, Москва розгорнула експансіоністську діяльність в українському християнському світі, оголосивши месіанську, імперіалістичну по суті доктрину «Москва — III Рим» [11, 24, 25].

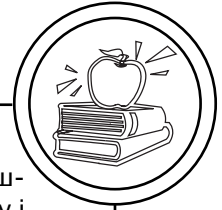
Можна зрозуміти ситуацію, в якій опинилася Українська Церква, і рішення її ієрархів на чолі з Митрополитом Київським Рогозою на Берестейському соборі піти під омофор — юридичний захист Папи Римського. Події тих часів тісно пов'язані з видавничою діяльністю, друкуванням полемічної літератури, заснуванням ставропігійних (автономних, не підпорядкованих Митрополиту) Братств, шкіл і друкарень при них. Ми звичайно не критично приймаємо тезу про прогресивність Львівського і Київського Братств і видання ними літератури.

Цікавим і багатозначним є факт, що жодної ставропігії у Московській церві немає і не було. В той же час Москва всіляко підтримувала надання Стамбульським Патріархом автономних прав українським Братствам. Так, будучи під прямим підпорядкуванням Патріарху, який, знаходився під наглядом Султана-мусульманина і не мав ма-

теріальних ресурсів, і не підпорядковуючись митрополиту і архієпископам, Братства і їхні друкарні змушені були шукати фінансової підтримки не від своєї Церкви і мирян, а переважно звертаючись з простягнутою рукою до Московського царя. З наведених в [26] документальних свідчень про багаточисельні звертання до Москви про допомогу коштами і відповідну царську щедрість, стають цілком зрозумілими факти втручання Московських ієрархів і Синоду у видавничу діяльність українських друкарень, початок диктату й заборон вже з 20-х років XVII ст., тобто задовго до Переяславської ради, коли Україна входила до іншої держави і прямих стосунків з Московською державою не мала.

Цілком логічним у світлі цього виглядає і сам Переяслав, коли низи і середня ланка українського духовенства були підготовлені до нього (ідея єдності з єдиновірним православним царем), а згодом й ієрархи прийняли цю позицію, знову ж таки не без щедрості царської руки. З поглинанням Київської Митрополії Московським Патріархатом цензура релігійної, а відтак і світської (мирської) літератури набула постійного і зростаючого характеру.

Розквіт і занепад українського друкарства. На українських землях у XVI—XVII ст. працювало в різний час кілька десятків друкарень. Але найбільший внесок у видавничу справу внесли Львівська Братська та друкарня Києво-Печерської Лаври, заснована діячами зі Львова і Галичини. Читаючи дослідження

Івана Огієнка [16] про діяльність друкарень, великих і малих, українських, польських, єврейських, російських, вірменських [16], в яких друкувалися книжки різними мовами, включаючи латинську й основні європейські мови, усвідомлюєш високий рівень видавничої справи XVII—XVIII ст., незважаючи на фактичну відсутність української державності.

Коли українське друкарство і, зокрема видавнича діяльність друкарні Києво-Печерської Лаври, досягли чи не найвищого розквіту [27], почалися цензурні втручання Московської Церкви спочатку у видавничу справу, згодом у релігійне життя. Менше ніж за століття яскравий видавничий центр Києво-Печерська Лавра перетворилася на заштатну провінційну друкарню, що друкувала тільки те, що дозволяли Москва і Петербург.

Починаючи з наказу 1709 року і указу 1720 року Петра I про заборону друку українською мовою і притаманними для неї особливостями представлення церковнослов'янських текстів, заборони українського друкованого слова, нищення українського сценічного мистецтва, заперечення права українців перекладати і видавати твори художньої літератури, філософської думки, науки тривали невпинно. Тільки височайших царських указів за 200 років — з 1709 р. до 1908 рік було видано 12, а радянська імперія за 70 років видала з тими ж заборонами 8 постанов політбюро [28, С. 343].

Важко пояснюваними з позицій цивілізованої влади і незбагненними для будь-якої людини

були циркуляр міністра внутрішніх справ П. Валуєва 1863 року і царський указ чи не найпрогресивнішого (відмінив рабство) царя Олександра II 1876 року про заборону видання українських книжок, перекладів українською мовою, драматичних театральних творів і вистав, навіть виконання пісень. Цензурні утиски були таємними, але діяли абсолютно відкрито і дієво. Наприклад, 1864 року жодну книжку українською мовою не було видано. Коли українці вгамовували духовну спрагу книжками з Австро-Угорщини (Галичини) або «Кобзарем», друкованим М. Драгомановим у Швейцарії, згаданим вище Емським указом забороняється ввезення української книжки з-за кордону. Через заборони першу поетичну збірку Лесі Українки, було видано 1882 року в Австро-Угорщині, але навіть авторка не могла отримати свій авторський примірник.

Заборони української мови, української культури, української історії мали на меті і мали результатом знищення української державності і намагання знищити і сам народ, перетворивши його в хохлів-малоросів, а згодом у великорусскую націю і «великий єдиний советський народ». Та розум і серце не можуть виправдати і досягнути усю логіку такої цілеспрямованої політики. У чому ж тут справа? Де тут рація?

Цензура — засіб заховати фальсифікацію історичних подій. Вище вже мовилось про події XV століття і народження імперіалістичної доктрини панування Московської держави над сві-

КНИГОЗНАВСТВО

том. Злам XVII—XVIII століть характеризувався намаганнями Петра I розробити «нову» історію Московської держави, яка з переходом у нове століття отримала нову назву «Російська Імперія». Тому безперечно з'явилася потреба створення цілісної історії цієї держави, яка б успадковувала Київський період історії середньовічної держави Русі, яку згодом, вже з XIX ст. почали називати Київською Руссю.

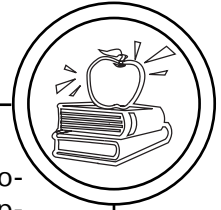
Один із сучасників Петра I Андрій Іванович Лизлов написав близько 1692 року «Скіфську Історію». Це була одна з перших спроб викласти історію Московії (яка згодом почала називатися Росією), її відносити з Києвом і Золотою Ордою. Цей твір охоплював період від найдавніших часів до кінця XVI ст. [29]. «Скіфську Історію» не було видано ні за життя автора, ні протягом кількох десятиків років потому. Видання її відомим видавцем М. І. Новиковим майже по ста роках після написання (1776 р. та 1787 р.) ще до введення Катериною II жорсткої цензури (1787 р.) двома невеликими накладками обернулося згодом для видавця в'язницею [28, С. 115—117]. У згаданій книжці йшлося, зокрема про чітке розмежування етносів Московії та Русі.

Інший сподвижник Петра I — Василь Микитович Татищев (1686—1750), що займав низку високих посад, був дуже освіченою людиною того часу і зібрав для царя чимало історичних джерел і документів. Він написав на основі зібраних матеріалів книжку «Історія Російська із найдавніших часів». Але і ця праця не була видана за життя автора,

а рукописи зникли. Те, що ми знаємо це ім'я, можна завдячувати виданню його «Історії», але надрукованої не з оригіналу, що загублений, а з доволі неточного і неповного списку. При друкуванні цього списку були видалені міркування автора, які кваліфіковані редактором видання як вільнодумні [28, С. 99—120]. А редагував «Історію» Татищев німець Герард Фрідріх Міллер, найнятий на роботу Петром I з метою розробки російської історії. Міллер пропрацював в Росії з 1725 року до самої смерті 1783 р., але самої історії не підготував, хоча і визначив напрям фальшування російської історії, як того бажали роботодавці. Як би там не було, а за життя Петра I «Історію російську із найдавніших часів» так і не було видано. Але царське розпорядження про доставку усіх виявлених джерел (літописів перш за все) з усіх частин імперії, а також з-за кордону ретельно виконувалось.

Можна висловити думку, що цензурні утиски як церковної, так і державної влади, надто царські розпорядження і укази 1709 та 1720 років про заборону українського друкарства і взагалі самостійного видання книжок без узгодження з Москвою, що визначило на десятки і сотні років стан української видавничої справи і фактично знищили українське друкарство, були пов'язані як із завданням упокоєння України, так із намаганням заховати усі неправедні дії щодо «конструювання» нової історії імперії.

З приходом на трон Катерини II роботі з опрацювання істо-

рії імперії було надано потужно-го імпульсу. «Міллерівський департамент» було перетворено в «Комісію зі складання російської історії за допомогою особливо-го урядового закладу» у складі шістьох осіб, особливо наближених до Катерини II, включаючи її статс-секретаря. Указом від 4 грудня 1783 року Катерина II наказала «створити комісію під керівництвом і наглядом графа А. П. Шувалова для складання записок про древню історію, переважно Росії». Для цього передбачалося «складати записки», зведені в так звані «літописні зводи». Хоча до складу комісії входили такі відомі державні чиновники-історики, як члени Петербургської Академії Наук Паллас і Мусін-Пушкін, археограф Бантиш-Каменський, останнє слово при «складанні записок» залишалося за імператрицею. Після складання комісією «літописних зводів» вони були видані, але оригінальні стародавні літописи і документи зникли! При цьому достеменно відомо, що імператриця уважно вивчала оригінал «Повісті времяних літ» Нестора-літописця. Ще за наказом Петра I цей безцінний документ був перевезений з Києва. Після роботи Комісії не залишилось жодного оригінального літопису, включаючи Несторівський.

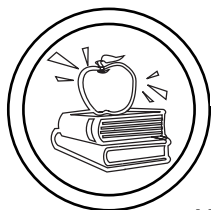
Минуло неповних десять років активної роботи «творення» російської історії, коли всі джерела і висновки регулярно передивлялися імператрицею. Нею же все редагувалося, і 1792 року «екатерининська історія» по-

бачила світ. Відтоді вносити щонебудь інше в оповідальний каркас історії Російської імперії категорично заборонялося! [28, С. 97—98].

Під наглядом Катерини II було підготовлено і видано «Церковну Російську Історію». Так імператриця Катерина II і митрополит Платон «упорядкували» російську церковну і державну історію, увівши облуду під державний захист. Цариця, зокрема давала настановлення митрополиту: «Необхідно, із поліцейськими нашими установами узгоджено, щоб книги з його, Новікова (пригадуємо долю знаменитого видавця після друкування «Скіфської Історії!»), та інших вільних друкарень виходили не інакше, як після належної цензури». Указом 1793 року імператриця повеліла спалити 18656 (більше вісімнадцяти з половиною тисяч!!!) екземплярів книг з будинків і крамниць видавця Миколи Івановича Новікова [28, С. 115—119, 348]. Масштаби знищення книжок — неймовірні!

«16 вересня 1796 року був оголошений указ Катерини II про заборону «вільних друкарень» і про запровадження ще більш жорсткої цензури. У ньому мовилося:

«Приватними особами заведені друкарні, щоб не допускати зловживань... скасувати... Жодні книги, складені або перекладені в державі нашій, не можуть бути видані хоч би в якій друкарні, без нагляду однієї з цензур, засновуваних у столицях наших, і схвалення, що в таких творах або перекладах нічого закону Божому, правилам державним і благопристойності супротивного нема».

КНИГОЗНАВСТВО

При цьому в кожному окремому випадку встановлювалася потрібна цензура — вона складалася з однієї духовної та двох світських осіб».

З історичних фактів добре відомо, що пройти таку потрібну цензуру було надзвичайно складно, швидше неможливо, якщо котрийсь з цензорів запалював червоне світло перед виданням твору. Тут обов'язково спрацьовував принцип негативного консенсусу.

Мета запровадження цензури і заборонної політики. Вивчаючи історію видавничої справи і друкарства, надто в Україні і в Російській імперії, невільно ставиш питання, чому, з якою метою, навіщо запроваджувалася така драконівська жорстока цензура, діяли багаточисельні заборони української мови і видавничої діяльності не допускалася публікація будь-яких матеріалів, що викликали б сумніви у концепціях Російської держави і російської церкви. Якщо допустити вільну наукову дискусію про наукові, зокрема джерельні підстави, то виявиться, що офіційна імперська історія Росії суцільно брехлива. Власне завдяки цензурі, російські історики, включаючи Карамзіна, Ключевського, Соловйова та радянської доби «склали історію імперії дуже хитро: пишучи про перемоги та досягнення вони мимохідь згадували про колишні приниження. Коли ж викладали матеріал про сам період приниження і ганьби, тоді у відвертому словоблудстві ховали навіть очевидну істину. Це найважливіше правило «писання» й «викладу» російської імперської історії було вироблене в катеринівський

час, поставлене під царський нагляд та цензуру і дотримувалось до горбачовських часів імперії, тобто до 1980-х років» [28, С. 308].

Розпочинаючи роман-дослідження [28] про історію великоросів Володимир Білінський відкриває його Прологом. Ось він:

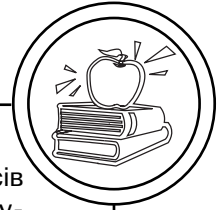
«У кривавому болоті московського рабства, а не в суворій славі норманської епохи стоїть колыска Росії. Змінюючи імена і дати, побачимо, що політика Івана III і політика сучасної московської імперії є не просто схожими, а й тотожними...

Росія породжена й вихована у потворній і приниженої школі монгольського рабства. Сильною вона стала тільки тому, що в майстерності рабства виявилася неперевершеною. Навіть і тоді, коли Росія стала незалежною, вона й далі залишилася країною рабів. Петро I поєднав політичну хитрість монгольського раба з величчю монгольського володаря, якому Чингізхан заповів підкорити світ...

Політика Росії — незмінна. Російські методи і тактика змінювалися і змінюватимуться, але дороговказна зірка російської політики — підкорити світ і правити в ньому — є й буде незмінною. Московський панславизм — це лише одна з форм московського загарбництва» (*Карл Маркс*).

Вражаюча оцінка класика марксизму! Не дивно, що він був одним з номінантів на звання «Людина Тисячоліття».

Наведену раніше цензуровану цитату можна поставити епілогом статті. Автор, як, гадаю, і

більшість читачів, не знав і не читав цих рядків у виданих в СРСР творах К. Маркса і Ф. Енгельса, або в їх обговореннях. Отже, справу цензури в Російській імперії царській і радянській було поставлено «професійно». І наразі розумієш, чому цензурний заборонницький каток так прасував і придушував видавничо-друкарську справу.

Висновки

Досліджено деякі аспекти історії розвитку видавничої справи і друкарства у зв'язку з це-

зурними обмеженнями за часів раннього європейського друкарства. Показано вплив запровадження цензури на розвиток друкарства, а також виявлено окремі причини і мотивацію введення цонайжорсткішої і найжорсткішої цензури у Російській імперії, покликаної заховати факти і процес фальсифікації історичних подій. Загалом це мало наслідком фактичне знищення у Російській імперії української видавничої справи, як складової національної культури та її упослідження.

1. Pierre de Mare. History of Print // Printing World. — 1977. — Vol. 256. — No. 3. — p. 40. — No. 4. — p. 43. — No. 6. — p. 154. — No. 7. — p. 38. 2. В. Новомирова. Кто придумал Шекспира? — Киев: Издатель Т. Квасова. — 2003. — 288 с. 3. Т. Черноус, К. Сотник, Т. Журило. Кто друкувал перші видання п'єс В. Шекспіра? В кн.: Друкарство молоде. Доповіді п'ятої міжнародної науково-технічної конференції студентів і аспірантів. — Київ, НТУУ «КПІ»—ВПІ, 2003. — С. 169—171. 4. А. Баглай. Ранні друковані книжки відкривають історію — хто заховався за ім'ям «Шекспір — той, хто стрясає списом?» (Про що свідчить посмертне видання повного зібрання п'єс Вільяма Шекспіра?). В кн.: Друкарство молоде. Доповіді шостої міжнародної науково-технічної конференції студентів і аспірантів. — Київ, НТУУ «КПІ»—ВПІ, 2006. — С. 414—421. 5. Большая Советская Энциклопедия, 3-е изд. — Москва, 1977. — т. 15. — С. 123—124. 6. В. Шерстюк. Закон непропащої сили // Друкарство. — 1995. — № 1—2. — С. 8—9. 7. М. Тимошик. Історія видавничої справи. — Київ: Науково-видавничий Центр «Наша культура і наука», 2003. — 496 с. 8. Українське питання. — Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1997. — 250 с. 9. М. Тимошик. Про українське питання з болем і надією. В кн.: «Українське питання». — Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1997. — С. 9—32. 10. Kodausha Encyclopedia of Japan, 1983. — No. 6. — p. 246—249. 11. П. Штепа. Московство, його походження, зміст, форма й історична тяглість. — Дрогобич: Вид. ф. «Відродження», 1996. — 337 с. 12. В. Шерстюк. І на Рейні, і на Майні // Друкарство. — 2006. — № 6. 13. О. Мацюк. Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова // Архіви України. — 1968. — № 2. — С. 3—14. 14. Я. Запаско, О. Мацюк, В. Стасенко. Початки українського друкарства. — Львів: Центр Європи, 2000. 15. О. Мацюк. Ще про початки книгодрукування на Україні // Архіви України. — 1971. — № 3. — С. 26—32. 16. І. Огієнко. Історія українського друкарства. — Київ: Либідь, 1994. — 448 с. 17. Енциклопедія українознавства. — Львів: НТШ. — т. 9. — с. 3518. ЕУ, Загальна частина. — Київ: Інститут Української археографії НАН України, 1995. — С. 970—972. 18. О. М. Орос. Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування. — Ужго-

КНИГОЗНАВСТВО

род: Закарпаття, 2001. — С. 5—161. 19. О. Орос. Техніко-художні особливості початків українського книгодрукування // Друкарство. — 2003. — № 4(51). — С. 82—87. 20. Большая Советская Энциклопедия, 3-е изд. — Москва, 1977. — С. 469. 21. Українська Радянська Енциклопедія. — Київ, 1964. — т. 15. — С. 302. 22. М. Кондратович. Історія Подкарпатської Русі для народу. — Ужгород: Книгопечатня Акційного Тов. «Уніо», 1924. — 118 с. 23. В. Шерстюк. Діяльність Івана Федорова в контексті тисячоліття літописання та книжкової справи. Наукові Праці Національної Бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — Київ, 2000. — вип. 4. — С. 190—193. 24. Р. Кісь. Фінал третього Риму (російська ідея на зламі тисячоліть). — Львів: Інститут народознавства НАН України. — 1998. — 746 с. 25. М. Демкович-Добрянський. Україна і Росія. — Львів-Краків-Париж: Видавнича Спілка «Просвіта». — 1993. — 206 с. 26. Д. Блажейовський. Три українські церковні унії. — Львів. — 1997. — 68 с. 27. В. Шерстюк. Золотого віку видання // Друкарство, — 1995. — № 1—2. — С. 8—9. 28. В. Білінський. Країна Моксель — Московія. Книга 1. — Київ: КИТ. — 2008. — 416 с. 29. Большая Советская Энциклопедия. Изд. 3-е. — Москва, 1969—1978. — т. 15. — С. 84.

Рецензент — О. В. Трішук, к.філол.н.,
доцент, НТУУ «КПІ»

Надійшла до редакції 03.04.08